

ismerhetjük meg igazán, ha összetevőit minél alaposabban feltárjuk, mert csak így válik lehetővé az analízis után a szintézis. Éppen ezért ma a szövegtannak a lexikológia, a szójelentéstan, a mondattan, a stilisztika stb. éppúgy alkotóeleme, mint a szöveggrammatika, a szemantika, szemiotika, pragmatika stb., sorolhatnám a megfelelő diszciplinákat a végtelenségig. És még egy dolgot akartam bizonyítani, nevezetesen azt, hogy a Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetemen egy kiforrott, a korszerű nyelv- és irodalomtudomány követelményeinek mindenben megfelelő kutatói gárda működik.

Máté Jakab

Deme László (szerk.): Szónokok, előadók kézikönyve
Kossuth Kiadó, Budapest, 1974. 205 p.

A kötet nem a tradicionális retorikai művek tematikáját követi, ám azokból merítve, aktuális igényekhez igazítva, körkörösén bővülő és egymással szorosan összefüggő fejezetekben tárgyalja a megszólalás elvi és gyakorlati kérdéseit.

Deme László — a kötet szerkesztője — azon neves tudósok egyike, aki más művében is felvállalja a népszerű tudományterjesztést, a nyelvművelést. (Vö. *Közéletiség, beszédmód, nyelvi műveltség*, Kossuth Kiadó, Budapest, 1978.) Ez a kötet az erősen szerteágazó téma olyan összefoglaló kézikönyve, amelyet polémiáktól terhes világunkban bárki haszonnal forgathat. Deme a bevezetőben így ír a kötet céljáról: „(...) nem kiemelkedő szónokokat akarnánk nevelni, hanem világosan, meggyőzően, formásan és igazul beszélő embereket — tömegével.” (24.) Ennek megfelelően gyakorlati példák egész sorával illusztrálva szól — a szerkezetileg hét fejezetből álló kötet — a nyilvános megszólalás elvi és gyakorlati problémáiról.

Deme bevezetőjében (9—24) a szóbeli és írásbeli megfogalmazást nemcsak mint kétféle szövegalkotási módot különíti el, hanem mint a két, egymástól eltérő érintkezési formát is vizsgálja. Hangsúlyozza, a nyilvános beszédnek nincs egységes stílusa, mert az „mindig konkrétan valahol, valamiről, valakihez hangzik el, s így minden részelemét és egész formáját a helyhez, a tárgyhoz, a közönséghez kell szabnunk.” (21.)

Duró Lajos: *A meggyőzés lélektani kérdései* (25—47). Már az arisztotelészi retorika is felhívja a figyelmet arra, hogy csak azt a szónokot fogadják az emberek a bizalmukba, aki képes a befogadók izlésének, világlátásának megfelelően érvelni, s az általános emberismereten kívül az adott közösség sajátosságait is ismeri. A meggyőzés összetett hatásrendszeréből Duró kiemeli az élőszót, a közvetlen emberi beszédet. Sorra veszi a meggyőzés technikáját, amelyen a nyilvános beszédtevékenység hatáskeltő eszközeinek, eljárásmodjainak összességét érti, de óva int attól, hogy felcseréljük a célt az eszközzel. Káros az is, „(...) ha a meggyőzést kizárólag erőszakos eszközökkel, kényszerítés útján szándékozunk elérni.” (36.) A meggyőzést mint érintkezési formát mindig beszéd-szituációhoz köti, így a kommunikációs folyamatba szervesen beilleszti. „A meggyőzés hatékonysága valójában a nézetek, vélemények, magatartásmódok és viszonyulások pozitív irányú változásaiban nyilvánul meg.” (47.)

Lengyel Dénes: *Klasszikus retorika — ma élő beszéd* (48—80). A klasszikus retorika alapjait Görögországban rakták le, majd a római szónokok fejlesztették tovább —

évszázadokra megteremtve, kiépítve a retorika tudományát. Lengyel térben és időben változatos példák egész sorával igazolja, miszerint a mai élő beszéd sokat meríthet a múlt politikai és művészeti élet kiválóságainak szónoklatából. Lengyel foglalkozik a szónoki beszéd anyaggyűjtésének (inventio) mikéntjével, a szónoki beszéd anyagának elrendezésével (dispozitio), a szónok mondanivalójának kifejezésével (elucutio), a beszéd emlékezetbe vésésével (memoria). Az ókori szónoklat tudományának ez a felosztása máig érvényes, s Lengyel tollán új értelmet nyer, aktuális tevékenységekkel egészül ki. Ez a fejezet a szónoki beszéd anyagának elrendezését taglalja a legrészletesebben. A szerző a változatos példák egymás mellé helyezésével sugallja: egy-egy sikeres beszéd sokféle tényező együttes hatásának az eredménye. Az alapos tájékozódás, a gondos előkészület csak akkor válik gyümölcsözővé, ha a szónok mindent elkövet azért, hogy szavai visszhangra találjanak, gondolatait megértsék, érzéseit mások is átérezzék. (80.)

Fábián Pál: *A szövegalkotás nyelvi-stilisztikai eszközei*. A beszédmű akkor válik teljessé, amikor az összegyűjtött, megszerkesztett tartalmat adekvát nyelvi formába öntjük. Ekkor kerülhet sor azoknak a nyelvi eszközöknek a kiválogatására, amelyek építőkövei lesznek a beszédműnek.

A szavakról, a szavak jelentéséről, a nyelvi eszközök értékéről ad elméleti és gyakorlati útmutatást Fábián Pál munkája. Egészséges példákon keresztül bizonyítja az irodalmi és a köznyelvi kifejezések használatának fontosságát a szövegben. Őv a nyelvjárási szavak túlzott használatától éppúgy, mint a szakszavak tömeges alkalmazásától. A nyelvi-stilisztikai eszközök megválasztásánál mindig az adott körülmény mérlegelésére szólít fel a szerző: „szóban és írásban egyaránt törekedjünk önmagunknak minél tökéletesebb kifejezésére, a valóság hű ábrázolására. Az eszközök nem hiányzanak hozzá!” (115.)

Deme László a szövegalkotás szerkezeti-szerkesztési kérdéseiről szólva (116—151) bemutatja a kommunikáció közlő (referenciális) és befolyásoló szándékú (konatív) funkcióját, de szemléletes példákkal világítja meg a nyelvi kommunikáció modelljét is. (*A kommunikáció láncszerűsége.*) Ehhez szorosan kapcsolódik Wacha Imre a szöveg hangos megjelenítéséről szóló tanulmánya (152—197), amely a szónoki beszéd akusztikai formában történő megjelenítésével foglalkozik. A Jakobson-féle hattényezős kommunikációs modellt az érthető beszédet szolgáló stílusselemekkel egészíti ki: a helyes beszédlejtést, a tiszta hangképzést, a szöveg- és mondatfonetikai eszközöket a szónoki beszéd eredményessége szempontjából világítja meg. Közérthető formában definiálja a szöveg hangos megjelenítésének összetevőit, majd gazdag példaanyaggal támasztja alá megállapításait. A szöveg- és mondatfonetikai eszközök használatának teljesebb megértését a nyomdatechnikai eljárások (kiemelés, vastag betű, dőlt betű stb.) teszik még érthetőbbé, még teljesebbé.

Bognár Elek: *A szónoki magatartás* (198—205). A hatáskeltés külsőleges, de egyáltalán nem elhanyagolható eszköze az előadó hanglejtésének, arcjátékának, kézmozdulatainak kifejező ereje. A szónok személyiségének ez olyan elidegeníthetetlen része, amellyel tudni kell bánni. Bognár Elek a mérsékelt, ám célirányos gesztus, a helyes testtartás, s a meggyőző tekintet híve: „Hangnak, gesztusnak, és tekintetnek összhangban kell működniük. Mindhárman egymást kiegészítve küzdenek a hallgató meghódításáért.” (204.) A kézikönyvnek ez a fejezete már a megnyilatkozás illemszabályával is szembe-síti az előadót, akinek nemcsak önmagára kell ügyelnie (önkontroll), de — beszéd közben — a hallgatóság reagálását is figyelnie kell (ellenőrzés).

A *Szónokok, előadók kézikönyve* népszerű formában, élvezetes stílusban megírt könyv, amelynek példaanyaga erősen kötődik ugyan a hetvenes évek szellemiségéhez (Aczél György, Lenin, Marx stb. idézetek), ám ettől eltekintve ma is érvényes gondolatokat fogalmaz meg.

Tóthné Szűcs Éva

Voigt Vilmos, Szépe György, Szerdahelyi István (szerk.): Jel és közösség. Szemiotikai tanulmánygyűjtemény
Akadémiai Kiadó, Budapest, 1975. 235 p.

A magyar jeltudomány fejlődésében a hetvenes évekre jellemző, tudománytörténetileg a kor eszmei jegyeit magán viselő, ugyanakkor az etnoszemiotika mindmáig érvényes eredményeit magában foglaló tanulmánykötetet vesz a kezébe az olvasó a *Jel és közösség* című tanulmánykötettel.

Az Akadémiai Kiadó gondozásában a Muszeion Könyvtár második köteteként jelent meg e gyűjtemény 1975-ben. A bevezető gondolatokban Szerdahelyi István megállapítja, hogy az *etnoszemiotika*, a folklór szemiotikai vizsgálatának koncepciója a 60-as, 70-es évek fordulóján bontakozott ki, ám e diszciplína önálló voltát már az akkori eredmények is bizonyossá tették. A magyar etnoszemiotikai felfogás sajátossága ez időben abban állt, hogy míg másutt ezt a kutatási területet csak bizonyos részletében tartják jogosultnak (a néprajz közvetlenül jelfunkciójú elemeit vizsgálják ilyen módon), idehaza szélesebben értelmezték a néprajzi szemiotika tárgykörét. Eszerint nemcsak a jelhasználat (*pragmatika*) témája tartozik ide, hanem a *szintaktikai* és *szemantikai* vizsgálatok is. Innen ered a magyar etnoszemiotika átmenetének lehetősége a *kultúra szemiotikájába*. A magyar szemiotikát kezdetektől jellemzi, hogy szoros szálak fűzik a tudományközi kutatásokhoz. Így ez a gyűjtemény is helyet adott a néprajz különböző területeit feldolgozó szemiotikai vizsgálatokon túl, pl. egy *pszichológiai szemiotika* kérdéseivel foglalkozó tanulmánynak is.

A mintegy tizennégy dolgozatot felsorakoztató kötet hagyományosan jeltudományhoz tartozó néprajzi témájú dolgozattal indul, amelyet a debreceni egyetem néprajzos iskolát teremtő professzora, Gunda Béla írt *Pásztorok és jelek* címmel. Tömörkény, Móricz novelláiban, regényeiben az olvasó néprajzi hitelességgel érzékletes leírást kap a kevés beszédű alföldi pásztorok magatartásáról.

A pásztorok jelzéseinek egyik sajátos csoportja az időleges jogszerzéssel, az okkupációval áll kapcsolatban. Az 5—7 méteres karó — *a címerfa* —, amelyet pl. Bugacon állítottak fel a gulyások, azt jelezte, hogy ott a legelőt lefoglalták, más pásztor nem legeltetheti azon a környéken a gulyát. A múlt századi pusztá világában még a legkülönbözőbb jelzésekkel érintkezhetek egymással a pásztorok, betyárok és parasztok. A jelzések egyik csoportjába tartoztak a *bottal*, *rudakkal*, *kalappal*, *kútgémmel* való közlések. Sajátos jelekkel figyelmeztették a pásztorokat a koldusok, akik minden vásárban, búcsúban ott voltak és sok mindenről tudtak. Nem hagyható figyelmen kívül a *pásztortüzek*, az *éjszakai mécsvilágok* szemiotikai jelentősége sem. Összességként a szerző megállapítja,